

УДК 159.947
І 29 – Освіта (додатковий матеріал)

Цільмак Олена Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету внутрішніх справ
e-mail: cilmalen@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7348-4876

ЕТАЛОННИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО

Анотація. Зазначено, що проведене наукове дослідження дало змогу охарактеризувати та виокремити серед успішних студентів такі типи, як: ерудит, дослідник, збалансований, зубрило, демонстративний, бунтар, тихоня. У результаті співвіднесення психологічного профілю вольових якостей слідчого з профілями вольових якостей типів успішних студентів встановлено, що найбільш успішним кандидатом на посаду слідчого є «Дослідник». Обґрунтовано еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. Зазначено, що за результатами емпіричного дослідження підтверджено сформовані наукові гіпотези.

Ключові поняття: вольові якості, успішні студенти, тип, дослідник, психологічний профіль, слідчий

Tsilmak Olena,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of Criminalistics,
Forensic Medicine and Psychiatry
of Odessa State University of Internal Affairs
e-mail: cilmalen@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7348-4876

STANDARD PSYCHOLOGICAL PROFILE OF THE VOLITIONAL QUALITIES OF THE INVESTIGATOR

Abstract. It is noted that all volitional qualities should be grouped into the following groups: goal-setting, self-organizing, self-regulating, motivational and morally-oriented. It is emphasized that each volitional quality has the opposite quality and when a person is performing a particular type of activity, it may have different degrees of expression (very high, high, medium, low, very low).

The author's questionnaire «Volitional Quality» made it possible to conduct a survey among investigators in the units of the National Police of Ukraine (to determine standard psychological profile of the volitional qualities of the investigator) and successful students (to determine the degree of development of volitional qualities among them). This allowed to characterize and distinguish among successful students such types as: erudite, researcher, balanced, cunning, demonstrative, rebellious, quiet. As a result of the correlation between the psychological profile of the volitional qualities of the investigator and the profiles of volitional qualities of the types of successful students it was found that the type of «Researcher» is the most successful candidate for the position of an investigator.

The standard psychological profile of the volitional qualities of the investigator is substantiated. Thus: a) a *high degree of development* should have: purposefulness, persistence, perseverance, initiative, self-control, patience, self-management, accuracy, thoroughness, organization, planning, consistency, diligence and discipline; b) an *average degree of development* should have: determination, courage, bravery, fortitude, manliness and heroism.

The necessity of reforming the systems is emphasized: 1) training of specialists in higher education institutions in the field of «Law» disciplines; 2) vocational and psychological selection of candidates for studying in higher education institutions in the field of «Law» disciplines; 3) professional-psychological selection of candidates for positions in the field of legal activity.

The author's scientific hypotheses have been confirmed, that is: 1) success in training is not a criterion for ensuring success in the investigative activities; 2) not all successful students can be successful investigators;

3) a successful investigator is determined by a certain type of successful students; 4) the degree of development of volitional qualities in each type of successful students is different.

Key concepts: volitional qualities, successful students, type, researcher, psychological profile, investigator.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-2-22-26

Вступ

Слід наголосити, що органи досудового розслідування Національної поліції України, потребують у компетентних слідчих. Слідчий – це службова особа органів Національної поліції, яка уповноважена у межах своєї компетенції здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень. Саме від особи слідчого залежить якість, результативність та успішність досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Підготовка фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції проводиться у закладах вищої освіти (надалі – ЗВО) зі специфічними умовами навчання МВС України, а також на юридичних факультетах ЗВО. Нині в Україні є дуже багато осіб з юридичною освітою, однак, жоден із них не хоче працювати слідчим.

Так, виникає три головних та актуальних питання стосовно реформування систем: 1) юридичної освіти; 2) професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у закладах вищої освіти на факультетах досудового слідства та 3) професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду слідчого. Для цього ми пропонуємо:

1. Здійснити поділ підготовки майбутніх фахівців у галузі знань «Право» на такі етапи: I етап – загально-правова підготовка (2 роки навчання); II етап – спеціалізована підготовка (2 роки навчання); III етап – інтернатура (післядипломне річне стажування на посаді); IV етап – магістратура (здобуття вищого рівня за спеціалізацією).

Слід зазначити, що перехід з першого етапу на другий, має відбуватися з урахуванням інтелектуальних можливостей здобувачів вищої освіти, їх індивідуально-психологічних характеристик, їх схильності до того чи іншого різновиду юридичної діяльності. Тобто здобувач має пройти: 1) зовнішнє незалежне оцінювання його рівня загально-правових знань та умінь; 2) професійно-психологічний відбір для визначення ступеню професійно-психологічної придатності до певного різновиду юридичної діяльності.

2. Для підготовки компетентного фахівця, який буде спроможним ефективно та успішно працювати у юридичній сфері, слід запровадити більш вузькі спеціалізації, які чітко би відображали усі різновиди юридичної діяль-

ності. Наприклад, для виявлення правопорушень у сфері економіки та подальшого досудового розслідування економічних злочинів, необхідно, на факультеті протидії економічним злочинам, здійснювати підготовку більш успішних студентів, які би виявляли глибокі аналітичні здібності та були мотивовані розширювати межі своїх знань та умінь.

3. Уніфікувати усі навчально-методичні матеріали. Для цього необхідно створити конкурсні комісії, які би проводили відбір найбільш раціональних, сучасних програм підготовки фахівців тієї чи іншої спеціальності.

4. Встановити чіткі критерії професійно-психологічного відбору кандидатів на певну посаду. Для цього необхідно переглянути та осучаснити професіограми фахівців усіх різновидів професійної діяльності шляхом вивчення змісту діяльності, її основних вимог до фахівця, модифікації змісту усіх наявних професіограм, розробки недостаючі професіограм.

Хотілося б акцентувати, що одним із найважливіших критеріїв для професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у ЗВО на факультетах досудового розслідування, а також кандидатів на посаду слідчого є вольові якості. Оскільки саме воля забезпечує здатність особи керувати своїми діями, вчинками; своєю поведінкою, мобілізувати свої внутрішні резерви для подолання перешкод та труднощів, які виникають на шляху до поставленої цілі. А також воля є в основі багатьох особистісних характеристик (якостей, ознак, рис, особливостей) та визначає їх ступінь розвитку та вияву.

5. Здійснити підбір валідних та надійних психодіагностичних методик та провести масштабні психодіагностичні дослідження на підставі яких визначити профілі представників різних юридичних професій.

Усі ці напрями сприятимуть цільовій підготовці компетентних фахівців, які будуть спроможними ефективно здійснювати професійну діяльність.

Слід зазначити, що науковцями зроблено вагомий внесок у теорію професійного становлення правоохоронців (В. І. Барко, Л. І. Казміренко, М. В. Корнієнко, С. Д. Максименко, В. С. Медведєв, О. М. Столяренко, С. І. Яковенко, Г. Х. Яворська та ін.). У них наголошено, що нині заклади вищої освіти мають забезпечити підготовку, насамперед, конкурентоздатних і компетентних фахівців.

Дуже багато педагогів і психологів займалися питаннями типології студентів закладів вищої освіти. Так, науковцями класифіковано: 1) типи студентів: гармонійний, професіонал, академік, громадський, богемний, розчарований, творчий, лідер, старанний, середняк, ліновець (Лисовський В. Т., 1979 [1]); 2) за показниками успішності навчальної діяльності: низько успішні, середньо успішні, високо успішні, дисгармонійні (Ледовська Т. В., 2011 [2]); 3) за оцінками: відмінники-зубрії, відмінники-умники, трудяги, випадкові (Лисовський В. Т., 1979 [1]); 4) відмінники: «Різнобічний» (допитливий, ініціативний); «Професіонал»; «Універсал»; «Зубрило (Архангельський С. І., 1980 [3]). Нами здійснено поділ успішних студентів за різновидами їх стратегій поведінки під час навчальної діяльності на такі типи, як: ерудит, дослідник, збалансований, зубрило, демонстративний, бунтар, тихоня.

Отже, існують різні критерії класифікації типів студентів, однак, саме предметом вивчення науковців не було дослідження ступеню розвитку вольових якостей у різних типів успішних студентів та обґрунтування еталонного психологічного профілю вольових якостей слідчого. Це й буде *метою нашої статті*.

1. Організація наукового дослідження вольових якостей слідчого

Нами були сформувані чотири гіпотези наукового дослідження. Перша гіпотеза наукового дослідження – успішність навчання не є критерієм для забезпечення успішності слідчої діяльності. Друга гіпотеза – не всі успішні студенти можуть бути успішними слідчими. Третя гіпотеза – успішний слідчий визначається певним типом особистості успішних студентів. Четверта гіпотеза – ступінь розвитку вольових якостей у кожного типу особистості успішних студентів різний.

Для перевірки цих гіпотез нами був зроблений опитувальник «Вольові якості», у якому усім вольовим якостям ми підібрали якість протилежну за значенням. Зазначені діади якостей ми об'єднали у групи, а саме:

а) *цілепокладальні (нецілепокладальні)*: цілеспрямованість (легковажність); наполегливість (піддатливість); завзятість (інертність); ініціативність (безініціативність) (Цільмак О. М., 2015 [4]);

б) *спонукальні (гальмівні)*: рішучість (нерішучість); сміливість (несміливість); відважність (невідважність); хоробрість (боязкість);

в) *саморегулятивні (нерегулятивні)*: терплячість (горячкуватість), витриманість (невитриманість); самоконтроль (безконтроль-

ність); самовладання (нестямність); самоврядування (десамоврядування);

г) *самоорганізаційні (неорганізаційні)*: акуратність (неакуратність); копіткість (недбалість); організованість (неорганізованість); планомірність (непланомірність); послідовність (непослідовність); посидючість (непосидючість); ретельність (поверховість); скрупульозність (не скрупульозність); старанність (не старанність), дисциплінованість (недисциплінованість);

д) *морально-спрямовані (морально-неспрямовані)*: мужність (відчайдушність); героїзм (малодушність).

Слід підкреслити, що кожна людина має свій індивідуальний набір вольових якостей, які мають різний ступінь розвитку (дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький). Оскільки дуже високий та дуже низький ступінь розвитку вольових якостей вказує на те, що в особи є певні акцентуації характеру або психічні вади. Тому, респондентам під час дослідження, пропонувалося відмітити наявний у них ступінь розвитку вольових якостей за такими рівнями:

1) *високий* – тобто якість проявляється завжди;

2) *середній* – тобто якість проявляється тільки у необхідних випадках;

3) *низький* – тобто якість дуже рідко проявляється;

4) *рівнозначний* – тобто однаковий ступінь розвитку протилежних за значенням якостей, їх прояв залежить від стану особи.

Зі студентської молоді ми відібрали осіб, які успішно навчаються, вмотивовані на позитивний результат навчання, виявляють бажання пізнавати нове, розширювати власні знання та бажують надалі працювати у юридичній сфері. Для забезпечення достовірності результатів, ми провели опитування однакової кількості студентів, ураховуючи критерій «чоловік – жінка». Всього прийняло участь 556 успішних студентів юридичних факультетів різних університетів (м. Одеса, м. Миколаїв, м. Вінниця), тобто по 278 осіб чоловічої та жіночої статі.

Бо воля детермінована світоглядом та мотивацією особи, а також через те, що вольові якості за охопленням сфер діяльності можуть бути широкими або вузькими, то ми націлили студентів на те, щоби вони вказали саме ті якості, які у них проявляються під час навчальної діяльності.

За підрахованими результатами ми індивідуально поспілкувалися з успішними студентами та завдяки цьому здійснили їх поділ за різновидами їх стратегій поведінки під час навчальної діяльності на певні типи (ерудит,

дослідник, збалансований, зубрило, демонстративний, бунтар, тихоня).

Для встановлення еталонного психологічного профілю вольових якостей слідчого нами, за опитувальником «Вольові якості», проведено опитування 132 слідчих слідчих підрозділів Національної поліції України.

У результаті співвіднесення отриманих результатів профілів вольових якостей типів успішних студентів та профілю вольових якостей слідчого, встановлено, що найбільш успішним кандидатом на посаду слідчого є тип «Дослідник».

«Дослідник» – це такий тип успішного студента, якій не обмежується тільки навчальним матеріалом. Він дуже ґрунтовно підходить до вивчення навчальних предметів (особливо тих, що його дуже цікавлять), читає додаткову літературу. У нього розвинута критичність мислення. Його знання характеризуються глибиною, широтою та стійкістю, однак, переважно тільки у конкретній галузі науки. Під час навчальних занять він поводить себе вдумливо, впевнено, відстоює та обґрунтовує відповіді та власні позиції, за рахунок додатково прочитаної літератури. Такий тип завжди намагається докопатися до сутності того, що вивчає.

За результатами навчальної діяльності та індивідуальної бесіди, нами до типу особистості «Дослідник», віднесено 103 особи (це становить 19 % від загальної кількості опитаних), із них 49 (18 %) – це особи чоловічої статі, 54 (19 %) – жіночої. Розглянемо основні показники їх психологічного профілю вольових якостей.

2. Основні результати наукового дослідження вольових якостей слідчого

За середньостатистичними показниками ступеню розвитку вольових якостей в успішних студентів типу «Дослідник», нами встановлені однакові показники (й у чоловіків й у жінок) високого ступеню розвитку таких вольових якостей, як: цілеспрямованість, наполегливість, витриманість, ініціативність, завзятість, терплячість, самоконтроль, самовладання, самоврядування, акуратність, копіткість, організованість, планомірність, послідовність, посидючість, ретельність, скрупульозність, старанність, дисциплінованість.

Так, у типу успішного студента «Дослідник» мають високий ступінь розвитку вольові якості груп цілепокладання, самоорганізаційні та саморегулятивні. Стосовно спонукальних та морально-спрямованих вольових якостей у чоловіків та жінок показники за високим та середнім ступенем розвитку відрізняються (див. табл.). Встановлено, що чоловіки, порів-

няно з жінками, більш рішучі, сміливіші та мужні (більшість жінок вказали, що у них такі вольові якості, як: рішучість, сміливість, відважність, хоробрість, мужність та героїзм, – мають середній ступінь розвитку). Низький ступінь розвитку вольових якостей у чоловіків та жінок не встановлений.

Таблиця

Показники оцінки успішними студентами за типом особистості «Дослідник» ступеню розвитку у них спонукальних та морально-спрямованих вольових якостей

Якості	Високий ступінь		Середній ступінь	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
рішучість	80%	48%	20%	52%
сміливість	86%	48%	14%	52%
відважність	45%	6%	55%	94%
хоробрість	42%	4%	58%	96%
мужність	86%	10%	14%	90%
героїзм	20%	17%	80%	83%

За результатами опитування слідчих встановлено, що психологічний профіль вольових якостей слідчого має бути таким:

1) *високий ступінь розвитку* повинні мати: цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, ініціативність, витриманість, терплячість, самоконтроль, самовладання, самоврядування, акуратність, копіткість, організованість, планомірність, послідовність, посидючість, ретельність, скрупульозність, старанність, дисциплінованість;

2) *середній ступінь розвитку* повинні мати: рішучість, сміливість, відважність, хоробрість, мужність та героїзм.

Отже, порівнюючи результати опитування слідчих та успішних студентів за типом «Дослідник» нами встановлені однакові показники ступенів розвитку вольових якостей (груп цілепокладання, самоорганізаційної та саморегулятивної, спонукальної та морально-спрямованої). Так, ми можемо стверджувати, що у загальному контексті зазначений психологічний профіль вольових якостей слідчого є еталонним.

За результатами наукового дослідження встановлено, що успішність навчання не є основним критерієм професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду слідчого. Підтвердженням цього, слугує те, що еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого не збігається за показниками з профілями типів вольових якостей успішних студентів («Ерудит», «Збалансований», «Тихоня», «Зубрило», «Бунтар» та «Демонстративний»).

Висновки

1. Зазначено, що усі вольові якості особистості слід об'єднати у такі групи: цілепокладальні, самоорганізаційні, саморегулятивні, спонукальні, морально спрямовані. Підкреслено, що кожна вольова якість має протилежну за значенням якість та під час здійснення особою того чи іншого виду діяльності може мати різні ступені прояву (дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький). Наголошено, що дуже високий та дуже низький ступінь розвитку вольових якостей вказує на те, що у особи є певні акцентуації характеру або психічні вади.

2. Розроблений опитувальник «Вольові якості» дав змогу провести опитування слідчих слідчих підрозділів Національної поліції України (для визначення еталонного психологічного профілю вольових якостей слідчого) та успішних студентів (для визначення ступеня розвитку вольових якостей у різних типів успішних студентів).

3. Проведене наукове дослідження (опитування та результати індивідуальної бесіди) дозволили охарактеризувати та виокремити серед успішних студентів такі типи, як: ерудит, дослідник, збалансований, заучка, демонстративний, бунтар, тихоня. У результаті співвіднесення психологічного профілю вольових якостей слідчого з профілями вольових якостей типів успішних студентів встановлено, що най-

більш успішним кандидатом на посаду слідчого є тип «Дослідник».

4. Обґрунтовано еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. Так:

а) *високий ступінь розвитку* повинні мати: цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, ініціативність, витриманість, терплячість, самоконтроль, самовладання, самоврядування, акуратність, копіткість, організованість, планомірність, послідовність, посидючість, ретельність, скрупульозність, старанність, дисциплінованість;

б) *середній ступінь розвитку* повинні мати: рішучість, сміливість, відважність, хоробрість, мужність та героїзм.

5. Наголошено на необхідності реформування систем: 1) підготовки фахівців у закладах вищої освіти, за галуззю знань «Право»; 2) професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання у закладах вищої освіти, за галуззю знань «Право»; 3) професійно-психологічного відбору кандидатів на посади у сфері юридичної діяльності.

6. Сформовані нами наукові гіпотези підтвердилися, тобто: 1) успішність навчання не є критерієм для забезпечення успішності слідчої діяльності; 2) не всі успішні студенти можуть бути успішними слідчими; 3) успішний слідчий визначається певним типом успішних студентів; 4) ступінь розвитку вольових якостей у кожного типу успішних студентів різний.

Список використаних джерел

1. Лисовский Т. В., Дмитриев А. В. Личность студента. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1979. 784 с.
2. Ледовская Т. В. Индивидуально-типологические особенности студентов вуза с разными показателями успешности учебной деятельности. *Портал психологических изданий PsyJournals.ru*. URL: <http://psyjournals.ru/authors/55862.shtml>
3. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.
4. Цільмак О. М. Професійно-психологічний відбір суддів за критерієм – вольові якості. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 213–215.

References

1. Ly`sovsky`j, T. V., & Dmy`try`ev A. V. (1979). Ly`chnost` studenta. L.: Y`zd-vo Leny`gradskogo universy`teta.
2. Ledovskaya, T. V. Y`ndy`vy`dual`no-ty`pologiy`chesky`e osobennosty` studentov vuza s razny`my` pokazatelyamy` uspeshnosty` uchebnoj deyatel`nosty`. Portal psy`xology`chesky`x y`zdany`j PsyJournals.ru. Retrieved from <http://psyjournals.ru/authors/55862.shtml> [Ledovskaya Tat`yana Vy`tal`evna]
3. Arxangel`sky`j, S. Y`. 1980. Uchebnyj process v vysshej shkole, ego zakonomernye osnovy y` metody. Moskva: Vysshaya shkola.
4. Tsil`mak, O. M. 2015. Profesijno-psy`xologichny`j vidbir suddiv za kry`teriyem – vol`ovi yakosti. *Pivdennoukrayins`ky`j pravny`chy`j chasopy`s*, 3, 213–215.

Стаття: надійшла до редакції 22.03.2019
прийнята до друку 20.05.2019

The article: is received 22.03.2019
is accepted 20.05.2019